

TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

DİL, METİN VE TAHLİL

Editör
AHMET KAYASANDIK

BİDGE Yayınları

TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI: DİL, METİN VE TAHLİL

Editör: AHMET KAYASANDIK

ISBN: 978-625-372-727-7

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2025-06-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

ÖN SÖZ

Türkoloji, yalnız dili incelemekle sınırlanmayan, aksine binlerce yıllık bir medeniyetin izlerini süren çok boyutlu bir disiplindir. Bu alan, dilin tarihî serüveninden çağdaş ifade şekillerine, klasik metinlerden modern anlatı yapılarına kadar uzanan geniş bir yelpazede araştırma konularını barındırır. Her Türkolog, bu zengin mirasın farklı bir köşesini aydınlatarak, büyük bir mozağin parçalarını yerine yerleştirmeye çalışır.

Türkçenin kökleri, Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarından başlayıp coğrafyanın dört bir yanına yayılarak her durağında yeni renkler ve tonlar edinmiştir. Türkçenin macerası sadece fonetik ve morfolojik değişimlerden ibaret değildir. Bu yapı aynı zamanda kültürel belleği, dünya görüşünü ve estetik anlayışı da taşıma misyonunu üstlenmiştir. Türkoloji araştırmaları, bu çok katmanlı yapıyı anlama mecburiyetiyle değişik metodolojik yaklaşımlardan da yararlanır.

Modern Türkoloji, artık karşılaştırmalı dilbilim, metin teorisi, kültürel çalışmalar ve çağdaş eleştiri kuramlarından ya yararlanmaktadır. Bu anlayış, dilin tarihî evrimini izlemeyi ve çağdaş kültürel üretimlerdeki dilin analizi de mümkün kılar. Böylece Türkoloji, dünle bugün arasında dinamik bir köprü kurar.

Burada yer verilen çalışmalar, kendi metodolojik çerçevesi bağlamında özgün katkılarda bulunurken Türk dili ve kültürünün değişik yönlerini keşfetme imkânı da sağlar. Bu nitelikteki çalışmalar hem alan araştırmacıları hem de Türk dili ve kültürüne ilgi duyan okurlar için yararlı bir kaynak olacaktır.

Doç. Dr. AHMET KAYASANDIK

ABDULLAH GÜL ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER

ALTAY DİLLERİNDE GEÇMİŞ ZAMAN EKLERİ (KARŞILAŞTIRMALI BİR DENEME)	1
<i>ÂDEM BULUT</i>	
KALPLERİN AYDINLANMASI	57
<i>AHMET KAYASANDIK</i>	
Yazarın Ölümü ve Dönüşü Bağlamında Lütfen Beni Öldürme Filmi Üzerine Bir İnceleme	87
<i>ŞAHMURAT ARIK, BEYHAN ÖZYURT</i>	

BÖLÜM 2

KALPLERİN AYDINLANMASI

AHMET KAYASANDIK¹

Giriş

Binlerce yıldır tarih sahnesinde varlığını sürdüren büyük Türk milletinin İslamlıktan önce farklı dinleri ve inanç sistemlerini de kabul ettiği malumdur. İnanç sistemleri aynı zamanda millî kültürün asli unsurlarından biridir. Dolayısıyla milletin kültüründe bazı değişiklikler yaratması doğaldır. İslamlığın kabulünden sonra bu din, Türk kültüründe başta edebiyat ve sanat olmak üzere mimariden ticarete varıncaya kadar neredeyse hayatın bütün alanlarında birtakım değişiklikleri ve gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. İslamlığın temel ilmihal bilgilerinin ve imanın gereklerinin halka, halkın diliyle anlatılması öncelikli işlerden biri oldu. Bu ihtiyaçtan hareketle tercüme eserler yanında telif eserler de yazıldı. Bu nitelikteki eserlerin gün ışığına çıkarılması, dil özelliklerinin incelenmesi ve genel okuyucuların da bunlardan yararlanabilmesi için bunların günümüz Türkçesine aktarılması kültürümüz ve dilimiz açısından hem önemli hem de gereklidir.

¹ Doç. Dr., Abdullah Gül Üniversitesi, Ortak Dersler, Orcid: 0000-0001-8633-034X

Kalplerin Aydınlanması (Tenviri'l-Kulûb), İslamiyet'in esaslarını ve inceliklerini Türklere anlatmak amacıyla yazılan / tercüme edilen binlerce eserden biridir. Bu nitelikteki eserler aracılığıyla dininin gereklerini bilen, hayatını buna göre yaşayan imanlı, erdemli, dürüst ve ahlaklı bireyleri bulunan bir toplum meydana getirmek amaçlanmıştır. Bu sebeple ilk İslami eserlerden itibaren bu amaçla yazılan eserlerin çoğu öğreticidir.

Bu çalışmada daha önce dil özelliklerini inceleyip transkripsiyonlu metnini, dizinlerini ve tıpkıbasım örneklerini verdiğimiz (Kayasandık, 2023) eserin metni, alan uzmanları dışında genel okuyucu da kolaylıkla okuyup anlayabilsin diye günümüz Türkçesine aktarıldı.

Tek nüshası bulunan ve (kuvvetle muhtemel) Abdu'r-rahmani'd-Darîr tarafından harekeli nesihle H 1177 (M 1763/1764) tarihinde yazılan eser, Süleymaniye Kütüphanesi Şazeli Tekkesi koleksiyonunda 326870 bibliyografik numarayla kayıtlıdır. Başı, sonu tam ve dokuzar satırlık 74 (194-268 yk.) varak hacmindeki eser dokuzar (200. varakta onar) satır olarak yazılmış olup başka eserlerle/risalelerle aynı cilttedir. Tasnif numarası 297.7 olan eser, 210x125-155x95 mm ölçülerinde olup konusu İslam dini ve İslam ilimleri olarak kaydedilmiştir. Vişne renkli şemseli meşin cildi vardır. Ciltte toplam 16 eser/risale vardır. Yazmada müstensihe dair bir kayıt da bulunmamaktadır.

Yazarı, bahsi geçen eserinde kendisine dair bilgi vermediği gibi bilinen kaynaklarda da adına rastlanmadı. Doğum yılı bilinmeyen yazarın ölüm tarihine dair 1161/1748 yılı katalog kayıtlarında geçmektedir.

"Bağdadi'nin *Hediyyetü'l-ârifin*, *esmâu'l-müellifin* ve *âsârul-musannifin* adlı eserinde *Tenviru'l-kulûb*'ün müellifi olduğu ve İstanbul'da müderrislik yaptığı kaydedilen İskilîbî nisbeli Abdu'r-rahman ed-Darîr adlı bir âlimin de adı geçmektedir. Bu bilgi başka kaynaklarla teyit edilemediği için temkinli bir yaklaşım uygun

olacaktır. *Tenviri'l-Kulûb*'ün ikinci sayfasındaki "*bundan sonra ma'lûm ola ki Abdu'r-rahmani'd-Darîr eyder*" (195a/3) ifadesinden ve 201b/1-204b/1 sayfaları arasındaki manzumenin sonundaki "*Darîri*" mahlasından bu eserin Abdu'r-rahmani'd-Darîr tarafından yazıldığı değerlendirilmektedir" (Kayasandık, 2023: 2).

"*Bundan sonra malum ola ki Abdu'r-rahmâni'd-darîr eydür...*" ifadesine dayanarak İlhan (2018: 233-234) da eserin Abdu'r-rahman ed-Darîr'e ait olduğunu söyler.

Abdu'r-rahmani'd-Darîr'in *Tezkiretü's-Salât Necâtü'l-Musalli, Vasiyyeü'l-Ârifîn, Kitâb-ı tefsîl-i tarîkü'l-mukarribîn, Tercüme-i Şifâ-i Şerîf, Tercüme-i Kaside-i Emâlî ve Hediye'tü's-Şürekâ* adlarında altı eserinin daha olduğu bilgisi katalog kayıtlarına dayanmaktadır.

Süslü serlevhasında adı *Risale-i Tenvir'il- Kulûb* şeklinde yazılan esere besmeleyle başlanır. Eseri yazma sebebi anıldıktan sonra beş yüzden fazla meselenin işlendiği belirtilir.

Kur'an-ı Kerim, hadisler, icma, kelam ve fıkıh kitaplarının temel başvuru kaynakları olduğu bilgisi verilir. Eser, hastayken yazıldığı için de varsa kusurların düzeltilmesini dostlardan rica eder. Eserin beş bölüm olarak düzenlendiğini söyledikten sonra bir anlamda içindekiler mahiyetinde hangi bölümde hangi konulara yer verildiğini sıralar, ilgili bölümlerde bunları anlatır. Arapça bir duayla da eseri bitirir.

Eser 18. yüzyılda yazılan dinî bir metin olduğundan Arapça, Farsça kelimelerle tamlamalara, kalıp sözlere, terimlere ve dualara da rastlanılmaktadır. Eser, halkın alt tabakasındaki erkeklere ve kadınlara hitaben yazılmış olmakla birlikte dilinin çok yalın olduğu söylenemez. Kısmen bazı benzetmelerin ve özlü anlatımların da bulunduğu eklemek gerekir.

Kalpleri Aydınlatma Risalesi

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla.

Gökleri yükselten, yeryüzünü yayan, bizi temiz nimetlerle rızıklandıran, bizi küfür, şirk ve kötülüklerden sakındıran, iman, İslam ve ibadetlerle emreden Allah'a hamdolsun. Efendilerin efendisine, onun temiz ve pak ailesine, ashabına salat ve selam olsun.

Bundan sonra bilinsin ki ABDURRAHMAN ED-DARİR şöyle der: Yüce Allah lütf ve keremiyle zaman zaman kalbime şöyle ilham ederdi ki, İslam imanına dair birkaç değerli mesele derleyeyim. Allah'ın yardımıyla, bu şerefli risalede imanla ilgili beş yüzden fazla değerli meseleyi sayıp dökmek ve bu risaleye "Tenviri'l-Kulub" (Kalpleri Aydınlatma) adını vermek istedim. Allah'ın lütfuyla, burada anlatılacak meselelerin bazıları şanı yüce Kur'an'dan, bazıları hadis-işeriflerden, bazıları sahabe icmasından, bazıları kelim kitaplarından ve bazıları da fıkıh kitaplarından alınmıştır.

Hatasını fark eden dostlarımdan rica ederim ki, bağışlayarak eklesinler ve kusurlarını düzeltsinler, çünkü bu risale hastalığım zamanında yazılmıştır, ayıplamasınlar. 1177 (M 1763-1764) yılında derlenmesi nasip oldu ve beş bölüm üzerine düzenlendi:

Birinci bölüm: İmanı yenilemeye (tecdid-i iman) dair meseleler

İkinci bölüm: Din, millet ve iman ile İslam'a dair meseleler

Üçüncü bölüm: İman ile amel arasındaki farkın ne olduğu

Dördüncü bölüm: İmana dair öğütler

Beşinci bölüm: İnsan ölüp kabre defnedildiğinde sorulacak meseleler

1. Bölüm

İmanı Yenileme

Şimdi, birinci bölümde anlatılacak meseleler şunlardır: İmanı yenileme (tecdid-i iman) konusunda hakikati bilemeyen kimseler dedikodu edip bazı müminleri şüpheyne düşürürler ki "imanını yenileyen kimse imanından şüphe etmiş olur" diye. Şimdi insaflı konuşan kimselere cevap şudur: "Benden küfür ve şirk ortaya çıktıysa" diyen kimse, küfrün gerçekleşmesinden şüphelenmiş olur, yoksa imanından şüphelenmiş olmaz. Hak ehli âlimler bu konuyu inceleyip açıklayarak imanı yenilemeyi güzel gördüler.

Özellikle Takiyyüddin olan Muhammed el-Birgivi (Allah'ın rahmeti üzerine olsun.) Vasiyetname'sinde yazdığı iman yenilemeyi, hak ehli olan müftüler güzel görüp defalarca fetva verdiler. Çünkü bu meselenin yüce Kur'an'dan ve hadisîşeriften alındığı, ehline gizli değildir. Hatta sünneti diriltten Fazıl-ı Muhammed Akkirmani'den bu mesele sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Benden küfür ve şirk ortaya çıktıysa" demek, şartlı bir ifadenin başlangıcıdır, küfrün varlığını gerektirmez. İmanı yenilemek gereklidir, diye kendi el yazısıyla bu şekilde yazdı (Allah ona geniş rahmetiyle rahmet etsin).

Bu konunun daha fazla ayrıntıya tahammülü yoktur, sadece özet olarak yazılmıştır. Özellikle zamanımızda uygun olan, akşam ve sabah imanı yenileyip şöyle demektir: "Benden küfür, şirk, hata ve günah ortaya çıktıysa tövbe edip döndüm ve İslam dinini kabul ettim. Peygamberimizin (Salat ve selam üzerine olsun) Allah'tan getirdiği şeylerin hepsi haktır ve gerçektir." Çünkü küfür ve şirkin son derece çirkin olduğunu imandan önce öğrenip sakınmak gerekir ki, imana zarar verip bozulmasın.

Bilinmelidir ki akıl ve bîluğ çağına ermiş erkekler ve kadınlar üzerine ilk önce gerekli olan, küfür ve şirki, sonra milletin dinini, sonra iman ve İslam'ı, sonra da farz olan iyi amelleri sırasıyla öğrenmektir. Bu her birey için farzdır. Kim kabul etmezse veya

ihmal edip öğrenmezse, vev ki özet olsun, inanıp tasdik etmeden önce ahirete giderlerse, cehennemde ebedî kalırlar. Şeytanın şerrinden ve nefsimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız ve Allah'tan başarı ve hidayet dileriz.

Küfür, şirk ve günahın kötülüğü ve zararı hakkında İslam'a imanın ve iyi amellerin şerefi, yararı ve erdemi hakkında pek çok ayetikerime, hadisişerif ve güzel fetvalar çoktur. Burada delillerin hepsini toplamak mümkün değildir, çünkü bu sayfalar halktan olan erkekler ve kadınlar için yazılmıştır. Asıl amaç hatırlatmak ve öğüt vermektir.

İman, benzeri bulunmaz öyle büyük bir cevherdir ki, onunla nitelenmeyen kimseler kıyamet günü cennetin kokusunu alamazlar ve onlara sivrisineğin kanadı kadar bile rahmet nasip olmaz. İman, bütün peygamberlerin (Peygamberimize ve onlara Allah'ın salat ve selamı olsun), büyük meleklerin ve büyük âlimlerin şerefli sıfatıdır. Özellikle bütün yaratılmışların ve varlıkların yaratıcısı, mabudu, rızık vereni ve terbiye edicisi olan yüce Allah'ın bir şerefli ismi de "el-Mümin"dir. Bu şeref müminlere yeter ki, Allah müminleri kendi ismine mazhar edip adaş kılmıştır. Nitekim bazı şairler iman ve İslam'ın erdemi hakkında şöyle demişlerdir...

Şiir

Cevahir madeni mümin / Hususan cevher-i iman

Bulunmaz hiç anın misli / Taallüm eyle imanı

[Mümin cevahir (mücevher) madenidir, özellikle iman cevheri. Onun benzeri hiç bulunmaz, imanı öğren.]

Sual idersen imanı / Kulun tasdik-i ikrarı

Bu hâle olmagıl kani / Taallüm eyle imanı

[İmanı sorarsan, kulun tasdik ve ikrarıdır. Bu kadarıyla yetinme, imanı öğren.]

Hudanin gönderdigine / Resulün getürdigine

İnanmaktır her birine / Taallüm eyle imanı

[Allah'ın gönderdiğine, Peygamber'in getirdiğine, her birine inanmaktır. İmanı öğren.]

Bu iman-ı İslam'ın / İkisi birdir ahbabım

Sen eyle tahsin ihvanım / Taallüm eyle imanı

[Bu iman ve İslam'ın ikisi birdir dostum. Sen bunu güzel bul kardeşim, imanı öğren.]

Gelindi çün bu dünyaya / Gidilür ahir ukbaya

Sual olunur elbetde / Taallüm eyle imanı

[Madem bu Dünya'ya gelindi, sonunda ahirete gidilir. Elbette (orada) sorulur, imanı öğren.]

Okuyugör hayatında / Gerek olur mematında

Yazılır hoş beratında / Taallüm eyle imanı

[Hayattakken okuyup öğren, ölümünde gerekli olur. Güzel beratında (amel defterinde) yazılır, imanı öğren.]

Huda senden sual ider / Ki mahşerde hisab ider

Seni cennete dal ider / Taallüm eyle imanı

[Allah senden sorar, mahşerde hesap eder. Seni cennete dâhil eder, imanı öğren.]

Yarın rahmet bulam dersen / Ki cennete girem dersen

Sen Allah'ı görem dersen / Taallüm eyle imanı

[Yarın (ahirette) rahmet bulayım dersen, cennete gireyim dersen, Allah'ı göreyim dersen, imanı öğren.]

Eğer mümin isen tahkik / Sana himmet ide tasdik

Vire Hak kamuya tevfik / Taallüm eyle imanı

[Gerçekten mümin isen, tasdik etmen sana gayret versin. Hak herkese başarı versin, imanı öğren.]

Bu sözün yokdurur lafı / Getür kendüne insafı

Tedarik eyle iy ahi / Taallüm eyle imanı

[Bu sözün boş lafı yoktur, kendine insaf getir. Ey kardeşim, hazırlık yap, imanı öğren.]

Bu lutfun bi-nazirini / Ki meccanen bize virdi

Gönülde çağlayup akar / Taallüm eyle imanı

[Bu lütfun eşsizini bize bedelsiz verdi. Gönülde çağlayıp akar, imanı öğren.]

Hudamızdan niyazımız / Budur kim şükr-i tevfikin

Ki bizlere idüp ihsan / Taallüm eyle imanı

[Allah'ımızdan dileğimiz budur ki, başarı şükrünü bize ihsan etsin, imanı öğren.]

Bu imanın ağacından / Hudamız dürlü yemişler

Yaratmışdur beyan idem / Taallüm eyle imanı

[Bu imanın ağacından Allah'ımız türlü meyveler yaratmıştır, açıklayayım. İmanı öğren.]

Hakk'ın tevfik ırmağı / Akınca pak ider kalbi

Hisaba gelmez iy arif / Taallüm eyle imanı

[Hakk'ın başarı ırmağı akınca kalbi temizler. Ey arif, hesaba gelmez, imanı öğren.]

Cemian hep güzel huylar / Zuhur ider o gönülden

Kılar çün nura müstagra / Taallüm eyle imanı

[Tüm güzel huylar o gönülden ortaya çıkar. Çünkü nura boğar, imanı öğren.]

Anınla bulunur cümle / Cemi-i nimeti cenneta

Mehekk-i şere gelürse / Taallüm eyle imanı

[Onunla cennetin tüm nimetleri bulunur. Şeriatın ölçüsüne vurulursa, imanı öğren.]

Görülmemiş çiçekler hem / Bilinmemiş yemişler var

Niçe köşkler vilayetler / Taallüm eyle imanı

[Görülmemiş çiçekler ve bilinmemiş meyveler var. Nice köşkler ve ülkeler var, imanı öğren.]

Bulunmuşdır bilinmişdir / Niçe madenlerin kani

Gel imdi idegör tahkik / Taallüm eyle imanı

[Nice madenlerin kaynağı bulunmuş ve bilinmiştir. Gel şimdi araştı, imanı öğren.]

Hitabı izzeti ile / İdüp müminlere izzet

Buyurmuş amenu niçe / Taallüm eyle imanı

[İzzetli hitabıyla müminlere değer verip nasıl "iman edin" buyurmuştur. İmanı öğren.]

Bu izzetden bu devletden / Ziyade var mı bir rifat

Sana ismin vire mevla / Taallüm eyle imanı

[Bu kıymetten, bu devletten daha yüce bir ululuk var mı? Mevla sana ismini versin, imanı öğren.]

Medar-ı rüyeti rahman / Cenab-ı aliyat içre

Bu bir imandır iy arif / Taallüm eyle imanı

[Rahman'ı görmenin dayanağı yüce cennetler içindedir. Bu bir imandır ey arif, imanı öğren.]

Kusur-ı aliyat içre / Ebed zevk eyleyim dirsən

Ki kuvvetlendir amali / Taallüm eyle imanı

[Yüce köşkler içinde sonsuza dek zevk etmek istersen, amelleri kuvvetlendir, imanı öğren.]

İtaat emr-i rahmana / Habibinin sünenine

Virür amale ziynetler / Taallüm eyle imanı

[Rahman'ın emrine ve sevgilisinin (Hz. Muhammed'in) sünnetlerine itaat, amellere süsler verir. İmanı öğren.]

Rahim ü hem kerim olur / Halim ü hem selim olur

Mükemmel ola her yüzden / Taallüm eyle imanı

[Merhametli ve cömert olur, yumuşak huylu ve selim olur. Her yönden mükemmel olur, imanı öğren.]

Bilürsün kadrin imanın / Ki her dem artar itkanın

Safalar eyleye canın / Taallüm eyle imanı

[İmanın değerini bilirsün ki, her an sağlamlığın artar. Canın mutluluk bulur, imanı öğren.]

Bu babda gel tefekkür kıl / Ki Kur'an'ı tezekkür kıl

Bu ihsana teşekkür kıl / Taallüm eyle imanı

[Bu konuda gel düşün, Kur'an'ı hatırla. Bu ihsana teşekkür et, imanı öğren.]

Ki zikri fikr-ile daim / Salat-ile olup kaim

Çok artar rifatin şahım / Taallüm eyle imanı

[Zikir ve fikir ile daima, namaz ile ayakta durup şahım, yüceliğin çok artar. İmanı öğren.]

DARİRİ gel buna her dem / Teşekkür eylesen bir dem

Ola tevfik sana her dem / Taallüm eyle imanı

[Ey Dariri, gel buna her an teşekkür etsen, her zaman başarı seninle olur. İmanı öğren.]

2. Bölüm

Din, İman ve İslam

Şöyle bilinmelidir ki, Allah'ın razı olduğu din ve İslam'ın ve temiz şeriatın hazinedarları, koruyucuları, eminleri, güçlü kanıtları ve müftüleri olan müçtehit âlimler (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun), eskiden sahabe-i kiram ve tabiin (Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun) zamanlarında çok sayıda idiler. Kutlu Kudüs'ün padişahı Sultan Selahaddin zamanına kadar bu şekilde amel edilirdi. Sonra o padişah, bu merhamet edilmiş ümmet ihtilaftan kurtulsun diye niyet edip mezhep sahibi olan müçtehitlerin sadece dörtte karar kılmasını emretti ve bu konuda öyle bir karar aldı ki, kim bunlardan başka mezhep iddia ederse onun üzerine şiddetli ceza ile sertlik gösteririm, diye söz verdi. Çünkü Kabe-i Şerif'in binası dört köşedir, her biri bir tarafını mihrap edinsinler, diye istediler. "Mirat-ı Akaid" adlı kitabın haşiyesinde böylece incelenmiş.

Sonuç olarak İmam Malik, İmam Şafii, İmam Ahmed bin Hanbel ve bunların şerefli mezhebinde olan Eş'airye mezhebine mensup olanların hepsi (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun) ittifak edip imanın şartı üçtür, diye fetva vermişlerdir. Bunlardan biri akıldır, biri bülüğa ermehtir, biri de İslam adını işitmektir. Bu şartlardan birisi bulunmayan kimseler üzerine küfür ve şirk haram olmaz, İslam imanını tasdik etmek de farz olmaz demişlerdir. İmam Ebu Hanife mezhebinde olan Maveräünnehir uleması da bu hususta Eş'a'ire mezhebine mensup olanlara tabi olmuşlar. Ama İmam Ebu Hanife ve ona tabi olan Bağdat ve Kufe uleması, kulun Allah'ı bilmesi hususunda yalnız akıl yeterlidir, demişlerdir.

Bu konuda kolay bir şekilde konuyu özetlemek gerekirse: Din, millet ve İslam'a iman nedir, diye sorulursa cevap şudur: Peygamberimiz Muhammed'in (salat ve selam üzerine olsun), Allah'tan getirip haber verdiği şeylerin tümünün adına din ve millet derler, ikisi bir şeydir. Onları bilip, inanıp ikrar etmeye İslam imanı derler, onların da ikisi bir şeydir. Çünkü iman ile İslam'ın örneği, sırt ile karın gibidir, birbirinden ayrılmaz.

İmanın vacip olmasının şartı üçtür: Biri akıldır, biri bülüğa ermektir, biri de din ve İslam'ın hak olduğunu işitmektir. İmanın rüknü de üçtür: Biri marifettir (bilmek), biri kalp ile tasdiktir, biri de dil ile ikrar etmektir.

İtikatta şeyhimiz olan Ebu Mansur Muhammed Maturidi'nin şerefli mezhebi üzerine iman ile İslam ikisi bir şeydir, tıpkı sırt ile karının birbirinden ayrılmadığı gibi. Lakin sünneti diriltten Ebu'l-Hasan el-Eşari mezhebi üzerine iman başka, İslam başkadır. Çünkü onlar salih amellerin imanın kemalinden bir parça olduğuna inanırlar.

İmanı niteleyen deliller çoktur. Bunlardan biri iman edilmesi gerekenlerdir: Biri, yarata Allah vardır, birdir, bir şeye benzemez, eksik sıfatlardan münezzehtir ve sübûti sıfatlarla nitelenmiştir, diye inanmak. Biri, yüce Allah'ın melekleri vardır. Yemezler, içmezler, uyumazlar, erkeklik ve dişilik onlarda yoktur, asla günah işlemezler, diye inanmak. Biri, yüce Allah'ın gökten indirdiği sayfalar, Tevrat, Zebur, İncil ve şanı yüce Kur'an'ın hak olduğuna inanmak. Biri, yüce Allah'ın emrini ve yasağını kullarına tebliğ etmek için gönderdiği peygamberlere inanmak. Biri, kıyamet günü dirilip mahşer yerine geldikten sonra iman ehli olanların cennette ve küfür ehli olanların cehennemde ebedî kalacaklarına inanmak. Biri, hayrın ve şerrin kazanıcısının kul olduğuna ve yaratıcısının yüce Allah olduğuna inanmak.

İmanın alameti çoktur, meşhur olanları beştir: Biri, şehadet kelimesini okumaktır. Biri, beş vakit namazı kılmaktır. Biri, zekat vermektir. Biri, ramazan-ı şerif orucunu tutmaktır. Biri, hac yapmaktır.

İmanın yeri insanın kalbidir. O da beş zarftan oluşur, biri birini kaplayıcı olduğu hâlde anılacak beş yerden birincisi: Yüce Allah'ın hidayet sıfatının eseri o sırra dâhil olunca, kul da cüzi iradesini sarf edip kabul ederse hidayete ermiş olur, buna özel hidayet derler. İkincisi de yukarı gizliliğe geçer, ona dâhil olunca kul da yerlere ve göklere bakıp eserden eser sahibine ulaşır. Sonra yüce Allah vardır, birdir, bir şeye benzemez, diye hükmeder, buna tevhit derler. Üçüncüsü de yukarı gönle geçer, ona dâhil olunca kul da yüce Allah'ın zatını, isimlerini, sıfatlarını, mülkünü, melekler âlemini, O'ndan başkasını ve başkalarına etkisini ve şerrini hoş bilir, buna marifet derler. Dördüncüsü de yukarı kalbe geçer, ona dâhil olunca kul da aklının erdiği kadar iman edilmesi gerekenlerin anlamlarını, özetini özet üzere, ayrıntısını, ayrıntı üzere gerçeğe uygun bilip inanıp ikrar eder, buna iman ve İslam derler. Beşincisi de yukarıda baş tarafa geçer, ona dâhil olunca kulun tüm organlarına dağılıp her birinden ortaya çıkar, buna iman şubeleri derler.

İmanın kısımları dört türdür:

Biri, fitri imandır ki Âdem babamızın (selam üzerine olsun) menisinden bütün neslimiz çıktığı zaman yüce Allah "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye hitap etti. Biz de hepimiz "Evet, Rabbimizsin" diye ikrar ettik. Bu imanın faydası, her insan anadan doğup bülüğa erinceye dek sahibine yeterli olur. Biri, taklidi imandır ki iman edilecek şeyleri delilsiz ve kanıtsız bir kimsenin ağzından işitip inanmakla elde edilir. Biri, bir delile dayanarak iman etmektir ki yerlere ve göklere bakıp eserden eser sahibine ulaşmakla elde edilir. Biri de araştırarak iman etmektir ki itikadı gereken şer'i meseleleri tasdik ettikten sonra asla şüphe kabul etmez.

İmanın sebebi dördtür: Biri, yüce Allah'ın kitaplar indirmesidir. Biri, Allah'ın hükümlerini bildirmek için peygamberler göndermesidir. Biri, insana hayrı ve şerri anlayacak kadar akıl vermesidir. Biri de kulun cüzi iradesini imana sarf etmesidir.

İmanın delilleri dördtür: Biri, yüce Allah'ın şerefli keliması olan yüce Kur'an'dır. Biri, Peygamberimizin (salat ve selam üzerine olsun) latif keliması olan hadisişerifidir. Biri, sahabe-i kiramın (Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun) aynı şekilde fikir birliği etmeleridir. Biri, müçtehitlerin (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) verdikleri kutsal fetvalardır.

İmanın kabul edilmesini şartı ikidir: Bunların biri, ruh gırtlığa gelmeden ve kul hayattan ümidini kesmeden önce olmalıdır. Diğeri, Güneş batıdan doğmadan ve tövbe kapısı kapanmadan önce olmalıdır.

İmanın kulda kalıcı olmasının şartı ikidir: Biri, itikatta, fiillerde ve sözlerde olan küfürlerden sakınmaktır. Diğeri, uluhiyyet (ilahlık) şirkinden, rububiyyet (Rablık) şirkinden ve büyüklük şirkinden sakınmaktır.

İmanın hükmü ikidir: Biri, Dünyada boynu kılıçtan, malı cizyeden ve aile fertlerini esir olmaktan kurtarmaktır. Biri de kıyamet günü ebedî azaptan kurtulup cennete gitmektir.

İmanı olan müminlere ikişer sıfat gereklidir: Bunların biri, ibadettir ki kulun işlediği salih amellerden yüce Allah razı olsun. Biri de kulluktur ki kul yüce Allah'ın kaza ve kaderine razı olup hoşnut olmasıdır.

İmanla nitelenen müminlere yüce Allah'ın ve meleklerin salat etmesi haktır. Peygamberimize (salat ve selam üzerine olsun) salavat-ı şerif getiren müminlere peygamberimiz (asm.), melekler ve Allah salat etse gerektir. İmanı olan müminlere Arş-ı Azim'in etrafında olan melekler bağışlanma ile dua ederler. İmanı olan

müminlerin dualarına melekler "amin" diyeceklerdir. Kemal-i takva ile nitelenen müminlerden keramet çıkması haktır. İmanı olan müminlerin hepsi kardeş gibi olmak zorundadır. İmanı olan günahkar (fasık) müminlere düşmanlık etmek caiz değildir ancak günahkarlığına düşmanlık lazımdır.

İmanı olan müminlerin birbirlerinde hakkı vardır, âlimlerden sormalıdır. İmanı olan müminlere Ehl-i Kitap olan kafirlerin kestiği hayvanın etini yemek caizdir. İmanı olan müminler Ehl-i Kitap olan kafirlerden cizye almaları gereklidir. İmanı olan müminlerin Ehl-i Kitap olan bir yıldan fazla oturan ve cizye verenlerin kadınlarını nikahla almaları caizdir. Savaş hâlinde olan kafirlerin kadınlarına yemin mülküyle sahip olup ve üzerinden geçmek caizdir. İmanı olan müminlerin harbi olan kafirlerle savaşıması yahut barış yapması caizdir.

İmanı olan müminlerin kafirlerle alışveriş yapması caizdir. İmanı olan müminler üzerinde kafir olan komşuların hakkı vardır. Sonradan İslam'a gelen müminler ile kafir olan akrabaları birbirlerine miras aktaramazlar. İslam diyarında olan müminler kafir memleketine varıp orada vefat ederse mirasçılarının malı aktarılmaz. Bir mümin, kendi akrabasını öldürse mirasını alamaz.

Bülüğa eren müminler ve kafirler üzerinde koruyucu melekler vardır. İmanı olan müminlerin vücutları temizdir ve kafirlerin vücutları pistir. Her mümin kalbi üzerinde bir melek ve bir şeytan vardır; melek daima hayra yönlendirir ve şeytan şerre sevk eder. İmanı olan müminlerin merhum olan çocuklarının ruhları cennette İbrahim'in (selam üzerine olsun) terbiyesinde olacaklardır.

İman, salihlerin takvası ile artmaz ve günahkarların günahkarlığı ile eksilmez. Yeryüzü ehli olan insan ve cin, gökyüzü ehli olan melekler, tasdiki gereken meselelere iman getirmede hepsi beraberdır. Şeytan zorla kimsenin imanını almaya kadir değildir, sadece kalbine vesvese verebilir.

İmana dâhil olup mümin olmada iman ve onun esasları yeterlidir, lakin görünüşte mümin olup kalbinde şüphesi olan kimsenin imanı gerçek değildir. Büyük günah işlemekle (hafife alıp yahut helaldir demezse) mümin imandan çıkmaz. Örneğin haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faizden elde edilen şeyi yemek, yalan söylemek, yalan yere şahitlik etmek gibi. Farzlardan birini terk etmekle (hafife alıp yahut inkar etmezse) mümin imandan çıkmaz. Örneğin beş vakit namazı, Ramazan-ı şerif orucunu, zekatı ve haccı terk etmek gibi.

Müminler için bir Müslüman padişah lazımdır, adil ve salih olması şart değildir. İmanı olan padişahı zulmünden ve günahkârlığından dolayı azletmek caiz değildir. Bir kimseye "mümin misin?" diye sorulsa "Allah'a müminim" demek gerekir. "İmanla ölür müsün?" denilse "inşallah" demeli, zira gaybe hüküm caiz değildir.

İmanla ahirete giden günahkâr mümin, yüce Allah'ın dilediği hükümdedir: Dilerse affeder, dilerse iyilerden birinin şefaatine mazhar eder, dilerse günahı miktarı ya da daha az azap eder. İmanla ahirete giden müminlerin ruhlarında ve bedenlerinde imanın hükmü bakidir, çünkü iman cisim değildir, bölünmeyi kabul etmez.

İmanı olan müminler salih ameller işlemekle yüce Allah'tan sevap almaya hak kazanmazlar. Ancak yüce Allah'ın kerem vaadi gereğince bir salih amel işleyene en az on sevap, bazılarına yetmiş sevap, bazılarına yedi yüz sevap ve bazılarına hesapsız sevaplar verilecektir. İmanı olan müminler üzerine Kadir Gecesi geldiğinde yüce Allah her birine biner aylık sevap verecektir. İmanı olan müminlerin "salih amellerimiz makbuldür" diye hüküm vermesi caiz değildir. İmanı olan günahkâr müminlerin de yüce Allah'ın rahmetinden ümit kesmeleri caiz değildir. İmanı olan günahkâr müminlerin "günahlarımız affedildi" diye hüküm vermesi caiz değildir, meğer şartlara uygun tövbe etmiş olsunlar. Çünkü ehl-i sünnetten olan kimseler, korku ile ümit arasında olmak zorundadır.

Müminlerin ölülerine ve hayatta olanlarına salih ameller bağışlamak doğrudur. Mümin olup günahkâr olan imama uyup arkasında namaz kılmak caizdir. İtikadı küfre çıkmayıp imanı olan bidat ehlinin imamlığı geçerlidir. İmanla vefat eden günahkâr müminlerin cenaze namazını kılmak lazımdır.

İmanda doğruluk üzere olan müminler ruhlarını teslim ederken cennet ile müjdelemek için rahmet melekleri gelecektir. İmanla vefat eden müminlerin ruhu rahmet meleklerine teslim olacaktır ve kafirlerin ruhları azap meleklerine teslim olacaktır. İmanla vefat eden müminlerin ruhu yukarı gidip cennete girer ve kafirlerin ruhları aşağı gidip cehenneme girer.

İmanla vefat eden müminlerin cenazeleri kapıdan çıkıp kabre varıncaya dek "beni makamıma ulaştırın" diye yüksek sesle çağıracaklardır ama imansız ölenlerin cenazeleri "beni nereye götürüyorsunuz" diye haykıracaklardır. İman ile vefat eden müminlerin ruhu güzel kokar ve imansız ölenlerin ruhları çirkin kokar. Şehit olan müminlerin ruhları, cennette yerler, içerler.

İmanla vefat eden müminlerin kabirleri yetmiş arşın kadar yahut göz erimi yer kadar büyük ve ferah olup kabirlerinde nimet ve rahat üzere olarak her birinin kabri cennet bahçeleri olacaktır. Kafirler sıkıntı ve azap üzere olup kabirleri cehennem çukuru olacaktır. İmanla kabre giren günahkar müminlere azap olursa daim olmaz, bir vakitte affedilir ve kafirlerin azabı daim olur.

İmanla vefat eden müminler kabirde Münker ve Nekir'e elbette cevap verirler ve kafirler cevap vermeye güç yetiremezler. Her gece Tebareke suresini (Mülk suresi) okuyan müminler kabir azabından emin olacaklardır. Cuma günü vefat eden müminler kabir azabını görmeyeceklerdir. Ramazan-ı şerif ayı müminler üzerine geldiği vakitte vefat eden iman ehlinin tümünden yüce Allah kabir azabını kaldıracaktır.

İmanla ahirete giden müminlerin kıyamet günü mahşer yerine gelirken suretleri değişmez. Hangi suret üzere olurlarsa yine o şekilde mahşer yerinde toplanırlar, kafir de böyledir. İmanla ahirete giden müminlerin bazıları kabirlerinden kefenle kalkacaklardır. İmanla ahirete giden müminler mahşer yerine ak yüzle varacaklardır. İmanla mahşer yerine gelen müminlerin önlerinde ve sağlarında nur olacaktır ve kafirler karanlıkta olacaklardır. İmanla mahşer yerine varan müminlerin abdest organlarında nur olacaktır.

İmanla mahşere varan müminlerin bazıları binek hayvanlara bineceklerdir. İmanla mahşere varan müminler o günde kafirlere karışmayacaklardır. İmanla mahşere varan müminler, kitabını sağından ve kafirler solundan alacaklardır. İmanla mahşere varan müminler peygamberimizin (salat ve selam üzerine olsun) havuzundan içeceklerdir. İmanla mahşere varan müminlerin tümü peygamberimizin (salat ve selam üzerine olsun) sancağı altına toplanacaklardır.

İmanla mahşere gelen müminler keyifsiz yüce Allah'ı görüp secde edeceklerdir. İmanla mahşere gelen müminlerin bazıları arş gölgesinde oturacaklardır. İmanla mahşere gelen müminler sırat köprüsünü geçerken bazılarına yedi yerde soru sorulacaktır. Sıratı geçen müminlerin bazıları yıldırım gibi, bazıları rüzgâr gibi, bazıları uçan kuş gibi, bazıları koşan at gibi, bazıları yürüyen adam gibi, bazıları sürünerek gideceklerdir ve kafirler geçemeyip cehenneme düşeceklerdir.

İmanla cehenneme giren müminler gayya kuyusuna gitmeyeceklerdir. İmanla cehenneme giren müminlerin bazıları haşlanıp ölü gibi olacaklardır. İmanla cehenneme giren müminlerin azabı eşit olmayacaktır. İmanla cehenneme giren müminlerin kalpleri yanmayacaktır. İmanla cehenneme giren müminler üst kattan aşağı inmeyeceklerdir. İmanla cehenneme giren müminlerin en son çıkanı yedi bin yıl kalacaktır. İmanla cehenneme giren müminlere kafirler gibi azap olmayacaktır.

Sıratı geçen müminler cennete girecekleri yerde yaşları otuz üçer ve boyları altmışar arşın ve enleri yedişer arşın olacaklardır. Kafirler cehenneme girecekleri yerde vücutları o kadar şişman olacaktır ki, ağzındaki dişlerinin her biri Uhud Dağı kadar olacaktır.

Müminler cennete girecekleri yerde melekler onlara selam vereceklerdir. Cennete giren müminler salih amelleri miktarınca köşklere çıkacaklardır. Cennette olan müminler en az ikişer Dünya hatunu ve nice huri kızları alacaklardır. Cennete girdikten sonra yine melekler müminlere türlü hediyeler getirip selam vereceklerdir. Cennette olan müminlerin nimetleri sürekli artacaktır. Cennette müminlere yüce Allah gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiç kimsenin hatırına gelmeyen nimetler verecektir. Cennette olan müminler yüce Allah'ı mekânsız, yönsüz ve suretsiz çok kere göreceklerdir.

İman, salih amellerden parça değildir, iman başka ve amel başkadır. İman, salih amellerin yükümlülüğünün, kabulünün ve kalıcılığının şartıdır. İman, kulun tasdik ve ikrarından hasıl olduğu için yaratılmıştır. İmanı terk eden kafir olur ve salih amelleri terk eden mümin günahkâr olur. İmanın hükmü müminde daima vardır, (küfür ve şirkten biri meydana gelmezse) asla ayrılmaz. İman asıldır, amel ona tabidir. İman kaza olmaz, bazı salih ameller kaza olur. İman için kefaret olmaz, bazı salih amellere kefaret olur.

İmanda tüm müminler eşittir ve bazı salih amellerde farklılık gösterirler. Tüm peygamberler imanda eşittir ve bazı şariat amellerinde farklılık gösterirler. İman ile vasiyet olmaz, amel ile vasiyet olur. İmanın sevabı kıyamet günü hasımlara verilmez ve amelin sevabı verilir. İmanın sevabı kıyamet günü tartılmaz, amel sevabı tartılır. İman ile cennete girilir, yalnız amel ile girilmez. İman bölünmeyi kabul etmez, bazı salih ameller bölünmeyi kabul eder; örneğin Fatiha suresini ve İhlas suresini yarisına kadar okumak, Ramazan orucunu birkaç gün tutmak, zekatın bir kısmını vermek gibi işlediği miktar sevaba nail olur, tümü geçersiz olmaz.

Bütün peygamberler (salavat ve selam üzerlerine olsun) ahirete imanla teşrif ettiler. İsa (selam üzerine olsun) da ahirete imanla teşrif edecektir. Hızır ile İlyas (selam üzerlerine olsun) eğer hayatta ise onlar da ahirete imanla teşrif ederler. Mehdi (Allah ondan razı olsun) de ahirete imanla teşrif edecektir. Bütün melekler ahirete imanla teşrif edeceklerdir. Gerek yüce Allah'ın ve gerek peygamberimizin (salat ve selam üzerine olsun) övdüğü sahabe-i kiram ve diğer kimseler ahirete imanla gittiler.

İmanla nitelenen kimseler Hakk'a mümindir. İslam'ı kabul etmeyen kimseler Hakk'a kafirdir. İmanı olan müminlere kafir, melun, mücrim ve müsrif demek caiz değildir. İmanı olan müminler günah işlemekle onlara "Allah'ın düşmanı" demek caiz değildir. İmanı olan günahkar müminlerden muhatabı incitmeden bir fikri kabul ettiren bir söz ve üslup ortaya çıkmaz. İmanı olan günahkâr müminlerden keramet ortaya çıkmaz, yardım meydana gelir. İmanı olan mümin birkaç yıl sonra kafir olmaya niyet etse hemen o saat kafir olur. İmanı olan mümin keramete nail olmakla onun üzerinden emir ve yasak kalkmaz.

Yecüc ve Mecüc topluluğu kendi inançlarında kalırlarsa ahirete imansız giderler. Yahudi ve Hristiyan toplulukları da kendi inançlarında kalırlarsa ahirete imansız giderler. Ateşperest ve müşrik toplulukları da kendi inançlarında kalırlarsa ahirete imansız giderler. İslam'ı kabul etmeyen cinler ve şeytanlar ahirete imansız giderler. Firavun, Haman, Karun, Ebu Leheb, Ebu Cehil ve Abdullah ibn-i Übey ahirete imansız gittiler. Deccal ve İblis de ahirete imansız gideceklerdir. Kesinlikle İslam dinini kabul etmeyen kimseler ahirete imansız gideceklerdir.

Kesin farzlara inanmak imandır. Örneğin: Kelime-i tevhid ve kelime-i şهادet ile salavat-ı şerifi ömürde bir kere söylemek, abdest almak, gusül etmek, teyemmüm etmek, beş vakit namazı kılmak, zengin olan kimselerin zekat vermesi, gücü yeten kimselerin Ramazan ayında oruç tutması, gücü yeten kimselerin ömründe bir

kere hac yapması, Cuma namazını kılmak, cenaze namazını kılmak, muhtaç olan kimselere helal kazanç sağlamak, varislere miras paylarını vermek, şehvetten emin olmayan kimselerin evlenmesi, dokuz organını haramdan sakındırmak, imanın ayrıntılarını öğrenmek, mutlak surette yüce Allah'a, Peygamberimiz (salavat ve selam üzerine olsun) ve tabi olduğu müçtehitlerden birine, padişahlara, anneye, babaya ve kadının kocasına itaat etmesi gibi. Bunun gibi farzlar ne kadar varsa, bunların hepsi din ve millettir. Bunları bilip, inanıp ikrar etmek İslam'a imandır. Her birinin vakti geldiğinde şeriata uygun yerine getirmek salih ameldir. Zaruretsiz bunlardan birini terk etmek günahtır. Kesin olanlardan birini inkar etmek veya hafife almak açık küfürdür.

Kesin haramlara da inanmak imandır. Örneğin: Haksız yere adam öldürmek, zina etmek, livata etmek (eşcinsel ilişki), yalan yere şahitlik etmek, şarap içmek, domuz eti yemek, kumar oynamak, yetim malı yemek, faiz almak ve vermek, yalan yere yemin etmek, gıybet etmek, eti helal olan hayvanın kanını içmek, caiz olmayan yerlerde kurban niyetiyle hayvan kesmek, özgür olan erkekleri ve kadınları satmak, anne ve babaya isyan etmek, kilede / okkada / sayıda / ölçüde eksik olan şeyleri kasıtlı olarak tam, diye satmak. Bunun gibi ne kadar haramlar varsa hepsi din ve millettir. Bunları bilip, inanıp ikrar etmek İslam'a imandır. Her biri ortaya çıktığında Allah rızası için terk etmek salih ameldir. Zaruretsiz bunlardan birini işlemek günahtır. Kesin olanlardan birini inkar etmek veya hafife alıp horlamak açık küfürdür.

3. Bölüm

Şer'i Meseleler

İman senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: Akil ve baliğ olduğum an Peygamberimiz Muhammed'in (salavat ve selam üzerine olsun) getirdiği hükümleri

tasdik edip mümin oldum, küfür ve şirk de bana uğramadı. Şimdi benim üzerime tekrar iman getirmek farz değildir.

Kelime-i tevhidi, kelime-i şهادeti ve salavat-ı şerifi söylemek üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, inancım şu ki: Akil balığ ve Müslüman olan erkekler ve kadınlar üzerine ömürlerinde bir kere bunları söylemek farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Ben bülüğa erip mümin olduğum hâlde kelime-i tevhidi, kelime-i şهادeti ve salavat-ı şerifi söyledim, küfür ve şirk de bana uğramadı ve hiç kimse bana "söyle" diye ısrar etmedi. Şimdi benim üzerime ameli farz değildir.

Abdest almak senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, inancım şu ki: Akil balığ ve Müslüman olup, hayız ve nifastan ve cünüplükten temizlenmiş, suyu bulup kullanmaya gücü yeten, abdest organları tam olan ve vaktin sonu geldiğinde beş vakit namaz kılmak, Cuma namazı kılmak, cenaze namazı kılmak, nafil namaz kılmak veya tilavet secdesi yapmak ya da Mushaf-ı şerife dokunmak istediğinde abdest almak; su bulunmazsa yahut kullanmaya gücü yetmezse abdest niyetiyle teyemmüm etmek farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Bunlardan biri bana vaki olmadı yahut gerektiği şekilde amel ettim. Şimdi benim üzerime ameli farz değildir.

Gusül etmek senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, inancım şu ki: Akil balığ ve Müslüman olup hayız ve nifastan kesilmiş ve cünüp olan kimseler üzerine gusül etmek yahut aciz olan kimselerin gusül niyetiyle teyemmüm etmesi farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Bana şimdiki hâlde gusül gerekmiyor yahut yerine getirdim. Şimdi ameli bana farz değildir.

Beş vakit namaz kılmak senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, incım şu ki: Akil balıĝ ve Müslüman olup hayız, nıfas ve cünüplükten temizlenmiş olan kimseler üzerine her bir namazın son vakti geldiğinde günde beş vakit namaz kılmak farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Öğle namazını kıldım, ikindi namazının vakti daha gelmedi, kaza namazım da kalmadı yahut kalanı kaza ettim. Şimdi benim üzerine ameli farz değildir.

Cuma namazı senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, incım şu ki: Akil balıĝ, Müslüman ve hür olup, Cuma namazının farz olma ve eda etme şartlarını taşıyan kimseler üzerine Cuma namazını kılmak farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Bu Cuma namazını eda ettim, öbür Cuma daha gelmedi yahut şartlarından biri bulunmadı. Şimdi benim üzerine ameli farz değildir.

Zekat vermek senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, incım şu ki: Akil balıĝ, Müslüman ve hür olup, temel ihtiyaçlarından ve borcundan fazla olarak yedi nisaptan birine sahip olup ve üzerinden bir yıl geçen kimseler üzerine zekat vermek farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Ben zekatımı verdim, daha öbür sene gelmedi ve kalmış zekatım da yoktur yahut fakirim. Şimdi benim üzerine ameli farz değildir.

Ramazan-ı şerif orucu senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncından soruyorsan, incım şu ki: Akil balıĝ, Müslüman, mukim (yolcu olmayan), hayız ve nıfastan temiz ve oruç tutmaya gücü olan kimseler üzerine Ramazan-ı şerif ayı geldiğinde bir ay oruç tutmak farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden

soruyorsan: Bu Ramazan-ı şerif ayında oruç tuttum, daha öbür Ramazan ayı gelmedi, kaza orucum da kalmadı yahut kalanı kaza ettim. Şimdi benim üzerime ameli farz değildir.

Kâbe'yi hacetmek senin üzerine farz mıdır değil midir, diye sorulursa cevap şudur: İncancından mı soruyorsun, yoksa amelinden mi? de. İncancından soruyorsan, incancım şu ki: Akıl balığ, Müslüman, hür, güvenli yol, sağlıklı vücut sahibi ve gidip gelinceye kadar harcayacak mala sahip olan kimseler üzerine ömürlerinde bir kere Kâbe'yi hacetmek farz-ı ayındır, diye inanmak imandır. Amelinden soruyorsan: Ben haccı eda ettim, küfür ve şirk de bana uğramadı, yahut fakirim. Şimdi benim üzerime ameli farz değildir. Velhasıl daha ne kadar farzlar varsa, hepsini bunlara kıyas edesin.

Ben akıllıyım, akıl benim sıfatımdır. Ben balığım, bülüğ benim sıfatımdır. Ben davet edilenim, icabet benim sıfatımdır. Ben tövbe-kârım, Allah'a yönelme benim sıfatımdır. Ben müminim, iman benim sıfatımdır. Ben Müslümanım, İslam benim sıfatımdır. Ben tevhit ehliyim, tevhit benim sıfatımdır. Ben inanç sahibiyim, inanç benim sıfatımdır. Ben sünnet ehliyim, sünnet benim sıfatımdır. Ben tasdik edenim, tasdik benim sıfatımdır. Ben âlimim, ilim benim sıfatımdır. Ben Allah dostuyum, velayet benim sıfatımdır. Ben takva sahibiyim, takva benim sıfatımdır. Ben ibadet edenim, ibadet benim sıfatımdır. Ben kulum, kulluk benim sıfatımdır. Ben ihlâs sahibiyim, ihlâs benim sıfatımdır. Ben okuyucuyum, okumak benim sıfatımdır. Ben tecvit sahibiyim, tecvit benim sıfatımdır. Ben zikrediciyim, zikir benim sıfatımdır. Ben şükrediciyim, şükür benim sıfatımdır. Ben tövbe-kârım, tövbe benim sıfatımdır. Ben namaz kılanım, namaz benim sıfatımdır. Ben rükû edenim, rükû benim sıfatımdır. Ben secde edenim, secde benim sıfatımdır. Ben ümit edenim, rica benim sıfatımdır. Ben korkanım, korku benim sıfatımdır. Ben huşû sahibiyim, huşû benim sıfatımdır. Ben tevekkül edenim, tevekkül benim sıfatımdır. Ben fakirim, fakr benim sıfatımdır. Ben fıkıh bilenim, fıkıh benim sıfatımdır.

4. Bölüm

İmana Dair Öğütler

Ey akıl ve bülûğ sahibi olan erkekler ve kadınlar, şöyle biliniz ki, az bir düşünce ile tefekkür edip, nereden geldin, neredesin, nereye gideceksin ve görmediğin mekânları ve yaratılmışları göreceksin. Sonunda ya cehennemde ya cennette karar kılacaksın. Ona göre hazırlık gereklidir.

Bütün insanların babası Âdem aleyhi's-selamı, yüce Allah Dünyadaki toprağın çeşitlerinden bir araya getirip vücudunu yarattı. Mübarek boyu altmış arşın olup, gayet güzel suret üzere var etti. Sonra onun şerefli vücuduna ruh verip bütün her şeyin ismini ona öğretti ve meleklerle "secde edin" diye emretti. Ondan sonra kıyamet kopuncaya dek ne kadar nesil gelecekse, onların hepsini onun menisinden çıkarıp bu Dünya'ya getirdi. Lakin her birinin boyları gayet küçük olup, akılları olgundu. Sonra yüce Allah onlara hitap edip "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu. Orada hazır olan nesillerin hepsi cevap verip "Evet, Rabbimizsin" diye ikrar ettiler. Yine onları Âdem aleyhi's-selamın menisine koydu.

O vakitten beri bir fitri iman getirdim. Geldiğim yol babalarımın menisi ve konakladığım yer analarımın rahmi idi. En sonra babamın menisinden anamın rahmine ulaşım orada karar eyledim. Ruh ile bedenim mevcut olduğu hâlde bu Dünya âlemine geldim. Sonra bülûğa erip akıllı olduğum hâlde mükellef oldum. Göğsümde bir parça et vardır ki ona kalp derler. Önceden ikrar ettiğim fitri imanı onunla kazanıp, gereği üzere ayrıntılı olarak tasdik eyledim. Bu şekildeki gerekli şeri hükümler gereğince bol mal edindim, inci ve cevahir misali olan salih ameller yükümü hazırladım. Yolcuyum. Yüce Allah davet etti, cennete gidiyorum. Çok yoldaşlarım vardı, bazısı benden önce gitti. Onlar peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerdir. Bu yolda bir kılavuz edindim, ona

İmam-ı Ebu Hanife derler. Onun ardına düştüm, mezhebinden ayrılmam.

Yollar korkulu olduğu için biraz silahlar edindim, onunla dövüşürüm inşallah. Sanki hayat atına bindim ve ömür sermayesini koynuma koydum, tevhit zırhını vücuduma giydim ve iman kılıcını elime aldım. İslam mızrağını omzuma attım, takva kalkanı ardına siperlendim. Sabır sarığını başıma sardım ve ihlas kuşağını belime kuşandım. Tevekkül esasına dayandım. Korku ile ümit iki kanadımdır. Zira bu yolda bir düşman vardır, ona şeytan derler. Nice benim gibi silahlı kimselerin önünü kesip cennet yolundan alıkoymaya sebep olmuştur. Müminlerden dua rica ederim, yüce Allah onun şerrinden korusun ve iki dünyada selamet ihsan eylesin. Kabul et, ey âlemlerin Rabbi!

5. Bölüm

İnsan Ölüp Kabre Defnedildikten Sonra Sorulacak Meselelerin Özet Olarak Anlamları

Rabb'im Allah Teala'dır. Ben onun kuluyum. Peygamberim Muhammed'dir (salavat ve selam üzerine olsun), ben onun ümmetiyim. Dinim İslam dinidir, ben onu kabul ettim. Kitabım şanı yüce Kur'an'dır, ben ona inanıp iman getirdim. Kiblem Kâbe-i şeriftir, ben namaz kılmak istediğim vakitte yönümü ona doğru dönmeye razı oldum. İtikatta mezhebim ehl-i sünnet ve cemaat, tabi olduğum imamım Ebu Mansur Muhammed Matüridi'dir, ben onların zümresindenim. Amelde mezhebim İmam-ı Azam Ebu Hanife Numan bin Sabit el-Kufi'dir, ben onların fetvası üzere amel etmeyi kabul ettim. Kıraatte şeyhim Asım Hafs'ın rivayeti üzeredir, ben onun okuduğu şekilde şanı yüce Kur'an'ı okumaya niyet ettim.

Âdem aleyhi's-selamın neslindenim. Büyük babam odur. Müminler kardeşlerimdir, hepsine hayır dilerim. Milletim İslam milletidir, diğer dinlerden razı değilim. Ümmet-i Muhammed'denim, ona tabi olmayı kabul ettim. Müminim, Hakk'a şüphem yoktur.

Müslümanım elhamdülillah. Kalbimle tasdik edip dilimle de ikrar ettim. Bütün hamd edicilerin hamdi yüce Allah'a mahsustur. Buna "kabir suali" derler.

"Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" buna "kelime-i tevhid" derler. "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh" buna "kelime-i şهادet" derler. "Allahümme salli alâ seyyidina Muhammedin ve alâ âlihi ve sellim" buna "salat-ı şerife" derler. "Sübhanallah" buna "tespih" derler. "Elhamdülillah" buna "hamd" derler. "Lâ ilâhe illallah" buna "tevhit" derler. "Allahü ekber" buna "tekbir" derler.

Namazın başında "Allahü ekber" demeye "iftitah (başlama) tekbiri" derler. Onun ardınca okunacak şeye "sübhanek" derler. Onun ardınca okunacak şeye "euzü" derler. Onun ardınca okunacak şeye "besmele-i şerif" derler. Onun ardınca okunacak şeye "fatih-i şerif" derler. Onun ardınca okunacak şeye "bir ayet ya da bir sure" derler. Onun ardınca okunacak şeye "tekbir" derler. Onun ardınca okunacak şeye "rükû tespihi" derler. Onun ardınca oturmada okunacak şeye "dua ve hamd" derler. Onun ardınca okunacak şeye "tekbir" derler. Onun ardınca secdelerde okunacak şeye "secde tespihi" derler. Onun ardınca iki rekat başında okunacak şeye "tahiyyat" derler. Onun ardınca üç rekat ya da dört rekat başında tahiyyattan sonra okunacak şeye "salavat duası" derler. Vitr namazında üç rekat tamamlanınca okunacak şeye "kunut duası" derler.

Mutlak yaratan Allah'ın kelim-i şerifine "şanı yüce Kur'an" derler ve Peygamberimiz Muhammed'in (salavat ve selam üzerine olsun) yüce kelimine "hadisişerif" derler ve müçtehitlerin çıkardığı meselelere "fetva-yı şerif" derler.

"Rabbenâ lâ tüziğ kulûbenâ ba'de iz hedaytenâ veheb lenâ min ledünke rahmeten inneke entel vehhâb. Rabbenâ efrîğ aleynâ sabren ve sebbit akdâmenâ vensurnâ alel kavmil kâfirîn. Yâ

mukallibel kulûb sebbit kulûbenâ alâ dînîk. Ve sallallâhü alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ecmaîn."

[Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma, bize katından rahmet bağışla, şüphesiz sen çok bağışlayansın. Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sabit kıl ve kâfırlar topluluğuna karşı bize yardım et. Ey kalpleri çeviren (Allah)! Kalplerimizi dinin üzere sabit kıl. Allah'ın selamı efendimiz Muhammed'e, onun ailesine ve tüm ashabına olsun.]

Kaynakça

İlhan, M. (2018). Kasîde-i Emâlî'nin Türkçe Tercümeleri Üzerine, Uluslararası Ali b. Osman el-Ûşî Sempozyumu Bildirileri, Bişkek.

Kalkan, S. (2012). 'Abdu'r-Raḥmāni'd-Ḍarīr, Tezkiretü's-Şalāt (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük). Süleyman Demirel Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Isparta.

Kayasandık, A. (2023). Tenviri'l-Kulub (İnceleme-Metin-Dizinler). Ankara: İksad yayınevi.

<https://tinyurl.com/ycr5ozes> (Erişim tarihi: 10.05.2025)

Tenvir-i Kulüb. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/326870>

Sözlükler

Çağbayır, Y. (2007). Ötüken Türkçe Sözlük. 5 Cilt, İstanbul: Ötüken.

Derleme Sözlüğü (1993). Ankara: TDK Yay.

Devellioğlu, F. (1970). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.

Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. 2 cilt, Ankara: TDK Yay.: 911.

Kanar, M. (2003). Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Derin Yayınları.

Parlatır, İ. (2006). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Yargı Yayınevi.

Tarama Sözlüğü I-VIII (1963-1977). Ankara: TDK Yay.

Tietze, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı. İstanbul: Simurg.

Yeni Tarama Sözlüğü (1983), (Cem Dilçin) Ankara: TDK Yay.

Genel ağıdaki sözlükler

islamansiklopedisi.org.tr

lugatim.com

osmanlicasozlukler.com

otukensozluk.com

sozluk.gov.tr

TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

DİL, METİN VE TAHLİL

